

HUDUD IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA CANOAT TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Toshov Mirzabek Hakimovich

Osiyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada hudud iqtisodiyotini rivojlantirishda sanoat tarmoqlarini rivojlantirish usullari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda hududiy sanoat salohiyatini oshirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish, klaster tizimini rivojlantirish hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, sanoatni modernizatsiya qilish va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish orqali hududiy iqtisodiy o‘shishni ta’minlash mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari hududlarda sanoat siyosatini takomillashtirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan amaliy takliflarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: hudud iqtisodiyoti, sanoat tarmoqlari, sanoatni rivojlantirish usullari, diversifikatsiya, klaster tizimi, investitsiyalar, innovatsiya, modernizatsiya, iqtisodiy o‘shish.

Hudud iqtisodiyotini barqaror va muvozanatli rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, sanoat tarmoqlarini rivojlantirish hududiy iqtisodiy o‘shishning asosiy drayveri sifatida namoyon bo‘ladi. Sanoat ishlab chiqarish hajmining ortishi nafaqat yalpi hududiy mahsulotni ko‘paytiradi, balki yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish, eksport salohiyatini kuchaytirish va investitsion jozibadorlikni yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu bois hudud iqtisodiyotini rivojlantirishda sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish, diversifikatsiya etish va innovatsion asosda rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida hududlarning raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan ularning sanoat salohiyatiga, ishlab chiqarish quvvatlariga va mavjud resurslardan samarali foydalanish darajasiga bog‘liq. Sanoatni rivojlantirish usullari sifatida investitsiyalarni jalb etish, kichik sanoat zonalarini tashkil etish, klaster tizimini rivojlantirish, raqamlashtirish va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda hududning tabiiy-xomashyo resurslari, infratuzilma holati, mehnat resurslari va logistika imkoniyatlari inobatga olinadi.

Shuningdek, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan sanoat siyosati, erkin iqtisodiy zonalar faoliyati, soliq imtiyozlari va institutsional qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari hududlarda sanoat tarmoqlarini rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib xizmat qilmoqda. Mazkur tadqiqot hudud iqtisodiyotini rivojlantirishda sanoat tarmoqlarini rivojlantirish usullarini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, iqtisodiy o‘shish va hududiy barqarorlikni ta’minlash yo‘llarini aniqlashga xizmat qiladi.

Sanoat siyosatini amalga oshirish mexanizmida asosan quyidagi iqtisodiy instrumentlar qo‘llaniladi:

- davlatning to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalari;

- turli shakldagi subsidiyalash mexanizmlari;
- soliq va boshqa moliyaviy rag‘batlantirish dasturlari.

Hozirgi davrda ko‘plab xorijiy davlatlarning sanoat siyosati tajribalarini tahlil qilish asosida iqtisodchi olimlar ushbu siyosatning beshta asosiy turini tasniflab berdilar (1-jadval).

1-jadval

Sanoat siyosatining turlari, maqsadi va amalga oshirish vositalari⁵³

(iqtisodiyotga davlat aralashuvi darajasini hisobga olgan holda)

№	Turlari	Maqsad va vositalari
1	Passiv va negativ	Nazorat, cheklash, ustun holatlarni jazolash, raqobatni qo‘llab - quvvatlash
2	Passiv, pozitiv	Qulay iqtisodiy vositalarni shakllantirish
3	Faol va negativ	Sanoatning hamma tomonlari va tarmoqlarini xavf xatarlardan himoyalash
4	Faol va pozitiv	Milliy iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish. Davlat kapitalning ta’minotchisi sifatida namoyon bo‘lishi.
5	Faol (ishlab chiqarishga bevosita ta’sir)	Davlat tadbirkor va inovator sifatida harakatlanishi

Sanoat tarmog‘ini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarning o‘zaro bog‘liqligida quyidagi jihatlar alohida o‘rin tutadi:

- ishlab chiqarish jarayonlarining iqtisodiy samaradorligini yuksaltirish hamda korxonalarning innovatsion tashabbuskorligini qo‘llab-quvvatlovchi sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish;

- yangi mahsulot turlarini yaratish va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish, ularni o‘zlashtirish hamda keng tarqatish uchun zarur tashkiliy-institutsional shart-sharoitlarni ta’minlash;

- iqtisodiyotda tarmoqlar o‘rtasida mutanosiblikni kuchaytirish orqali yangi sanoat yo‘nalishlarini izchil rivojlantirish.

Ilmiy tadqiqotlarda G.I.Idrisov sanoat siyosatida qo‘llaniladigan asosiy vositalarni ta’sir yo‘nalishiga ko‘ra ikki guruhga ajratgan⁵⁴. Ular gorizontal va vertikal sanoat siyosati instrumentlari deb yuritiladi. Mazkur vositalar orqali iqtisodiyot tarkibiga maqsadli ta’sir ko‘rsatish hamda ustuvor sanoat tarmoqlarini rag‘batlantirish mumkinligi ta’kidlanadi.

Gorizontal sanoat siyosati instrumentlari sanoatning barcha tarmoqlari uchun umumiy shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan bo‘lib, ularga quyidagilar kiradi: soliq imtiyozlari va bojxona yengilliklari, davlat tomonidan ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash, ta’lim olishga subsidiya ajratish, tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirish, eksport faoliyatini rag‘batlantiruvchi davlat agentliklarini tashkil etish hamda milliy valyuta barqarorligini ta’minlash choralari. Bunday instrumentlar innovatsion faollikni oshirish, tranzaksion xarajatlarni kamaytirish va raqobat muhitini yaxshilashga xizmat qiladi.

Vertikal sanoat siyosati instrumentlari esa muayyan tarmoqlar yoki ishlab chiqarish

⁵³ Пахомова Н.В., Рихтер К.К. Экономика отраслевых рынков и политика государства. М.: МГУ. 2010. С. 586 - 590.

⁵⁴ Идрисов Г.И. Российская промышленная политика в условиях открытой экономики. Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. Москва - 2016. - 38 с.

yo‘nalishlarini tanlab qo‘llab-quvvatlashga mo‘ljallangan. Ushbu guruhga eksportbop tarmoqlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri davlat investitsiyalarini yo‘naltirish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish, davlat xaridlarini ustuvor sohalarga qaratish, eksport subsidiyalari va boshqa maqsadli moliyaviy rag‘batlantirish choralari kiradi. Shuningdek, samarasiz iqtisodiy faoliyat turlarini texnik va moliyaviy instrumentlar orqali tartibga solish, import va savdoni me‘yorlashtirishga qaratilgan mexanizmlar ham vertikal siyosatning muhim qismini tashkil etadi.

Umuman olganda, sanoat siyosatini amalga oshirishda gorizontal va vertikal instrumentlarning uyg‘un qo‘llanilishi yangi sanoat tarmoqlarini shakllantirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va hududiy iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash uchun ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Hudud iqtisodiyotini barqaror va izchil rivojlantirishda sanoat tarmoqlarini rivojlantirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Sanoat ishlab chiqarish hajmining oshishi hududiy yalpi mahsulot o‘shishini ta‘minlabgina qolmay, bandlik darajasini yaxshilaydi, aholi daromadlarini ko‘paytiradi va ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishiga turtki beradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, hududlarda sanoatni samarali rivojlantirish uchun ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish muhim omillardan hisoblanadi.

Shuningdek, investitsiyalarni jalb qilish, kichik sanoat zonalari va klaster tizimini rivojlantirish, logistika va infratuzilmani takomillashtirish sanoat tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshiradi. Davlat tomonidan yaratilayotgan institutsional va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari esa hududlarda sanoatni modernizatsiya qilish jarayonini jadallashtirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, sanoat tarmoqlarini kompleks yondashuv asosida rivojlantirish hudud iqtisodiyotining barqaror o‘shishini ta‘minlash, eksport salohiyatini kuchaytirish hamda milliy iqtisodiyotning tarkibiy muvozanatini mustahkamlashning asosiy yo‘nalishlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. (2022). *2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. (2024). *Sanoatni rivojlantirish bo‘yicha yillik hisobot*. Toshkent.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2024). *O‘zbekiston Respublikasining sanoat statistikasi to‘plami*. Toshkent.
4. Porter, Michael E.. (1998). *Clusters and the new economics of competition*. Harvard Business Review, 76(6), 77–90.
5. Krugman, Paul. (1991). *Geography and trade*. MIT Press.
6. Rodrik, Dani. (2004). *Industrial policy for the twenty-first century*. Harvard University, John F. Kennedy School of Government.
7. World Bank. (2019). *World Development Report 2019: The Changing Nature of*

Work. Washington, DC.

8. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *Productivity and Jobs in a Globalised World*. OECD Publishing.

9. United Nations Industrial Development Organization. (2022). *Industrial Development Report 2022: The Future of Industrialization*. Vienna.

10. Asian Development Bank. (2021). *Asian Development Outlook 2021*. Manila.

11. Schumpeter, Joseph A.. (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press.

12. United Nations Development Programme. (2023). *Human Development Report 2023/2024*. New York.